

*С.А. ЧЕХОВ, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник, директор
Дослідна станція ефіроолійних та малопоширених сільськогосподарських культур
Національної академії аграрних наук України*

Ринок насіння льону олійного

Постановка проблеми. Світове виробництво льону олійного щороку зростає. За попередніми прогнозами в поточному році його буде зібрано до 2,7 млн т. Це найвищий рівень світового виробництва льону за останні 10 років. В Україні виробництво льону олійного скорочувалося чотири роки поспіль до 2015 року, незважаючи на те, що в країні налагоджений експортний збут насіння льону в країни ЄС на рівні 30-40 тис. т на рік і є попит на внутрішньому ринку. Україна виробляє від 40 до 60 тис. т льону олійного на площі 30-40 тис. га. Ця культура посідає п'яте місце за обсягом виробництва серед олійних культур, поступаючись соняшнику, сої, ріпаку, гірчиці. Ціни на нього стабільні й досить високі. Так, у 2013 році вона коливалася в межах 4100-5200 грн/т, 2014-у – 4300-7100, у 2015 році – 7000-10500 грн/т.

Вітчизняний ринок насіння льону олійного представлений переважно сортами вітчизняної селекції, більшість з яких, на жаль, застаріла а іноземна селекція практично не представлена. Урожайність його насіння в підприємствах у минулому році коливалася від 2,3 до 23,1 ц/га, що є запорукою інтенсифікації виробництва цієї культури в Україні. Використання у виробництві сучасних сортів льону олійного у поєднанні із провідними технологіями його вирощування дасть змогу збільшити рівень урожайності майже вдвічі. В цьому закладено генетичний та агротехнологічний резерв на перспективу подальшого нарощування виробництва льону олійного в Україні.

Про перспективність розвитку вітчизняного ринку льону олійного зазначають переважно виробники товарної продукції й експортери, науковці – стриманіше позиціонують цю культуру, концентруючи увагу на насінні основних олійних культур: соняшник, соя, ріпак, що пояснюється невеликими площами посіву льону олійного, відсутністю державної підтримки малопоширених сільськогосподарських культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що інтерес до цієї культури поживався на тлі популяризації льону олійного як альтернативної олійної культури в агровиробництві, а також зважаючи на високий рівень закупівельних цін. Аспекти виробництва й практичних технологій вирощування льону олійного висвітлені у публікаціях А. Чехова [5], І. Костюшко [2], М. Шкурко [12], Я. Писаревої [7], М. Слісарчука, І. Брагинця [10]. Аналітика функціонування ринку льону олійного, прогнозів його розвитку представлена в роботах Ю. Сафонова [9], Н. Пахайчук [6], О. Маслака [4], А. Кручиніної [3]. Однак існує достатньо невивчених питань у галузі насінництва олійних культур. Наприклад, потребує висвітлення рівень конкуренції на ринку насіння льону олійного, пошук шляхів підвищення конкурентоспроможності вітчизняного насінництва цієї культури.

Мета статті – здійснити аналіз пропозиції сортів льону олійного на вітчизняному ринку насіння з урахуванням особливостей ресурсного потенціалу вітчизняної та іноземної селекції.

Виклад основних результатів дослідження. Основними тенденціями на вітчизняному ринку льону олійного є невеликі обсяги виробництва, нестабільність планування структури посівів, нерозвиненість переробного сектору, низький рівень конкуренції серед учасників ринку. В Україні дуже низький внутрішній попит на лляну олію з причин смакових уподобань і традицій споживання населенням олій у своєму раціоні, особливостей зберігання лляної олії (тільки у прохолодному місці без доступу сонячного світла), короткого терміну придатності для використання (не більше 1 місяця), високою роздрібною ціною – від 40 до 110 грн за 1 бутиль (150 мл). Але останніми роками, на тлі популяризації корисних якостей лляної олії та насіння деякі позитивні зрушення все ж таки відбуваються. Так, у торговельних мережах значно збільшився асортимент лляної олії, більше виробників пропонують шрот і насіння льону. А такі популярні для європейців вироби з льяним насінням, як булочки, хлібці, тости, вітчизняні хлібобулочні комбінати не пропонують зовсім. Низький рівень внутрішнього споживання зумовлює експортний напрям використання льону олійного. Ця культура – лідер за цінovими позиціями на аграрному ринку серед олійних культур, що є вагомою мотивацією на користь введення її у сівозміну аграрних підприємств. Вітчизняний ринок льону олійного в Україні –перспективний з огляду на наявність стабільного попиту експортерів та переробників.

Обсяг виробництва товарного льону напряму залежить від виробництва насіння льону в мережі науково-дослідних та насінневих підприємств, які пройшли атестацію й мають право на виробництво добазового, базового та сертифікованого категорій насіння. У 2015 році із 741 насінницького підприємства виробництвом насіння льону займалися 16, що становить 2% від загальної кількості. З них 13 підприємств займалися виробництвом льону олійного і три – льону-довгунця. Провідними виробниками льону олійного є: ПСП «Альфа-агро», «Аграрнік», «Росія СТОВ», СПК «Зеленоярське», «Оазис», «Техно-проект», «Елана КФХ», «Драгмі», ДПДГ «Ізвестія», ФГ «Сократ» тощо.

У минулому році в Україні вирощували дев'ять сортів льону олійного: Евріка, Оригінал, Блакитно помаранчевий, Версаль, Водограй, Орфей, Айсберг, Дебют, Південна ніч. Найбільшим попитом користується сорт Евріка – його вирощували сім спеціалізованих насінневих підприємств, а інші вісім сортів розміщувалося у двох підприємствах. Сортівий склад льону-довгунця нараховував лише три сорти: Вручій, Надійний і Гладіатор. Лише сорт Надійний виробляли два насінневих підприємства. Порівняно з попереднім 2014 роком ситуація дещо поліпшилася. Так, один виробник додався до загального переліку виробників льону олійного, а сортівий склад культури розширився новим сортом Оригінал [11, с. 66].

Сорти льону олійного є товаром на насінневому ринку олійних культур. Вітчизняний ринок насіння льону олійного представлений в переважній більшості сортами вітчизняної селекції. Вивчення динаміки кількості зареєстрованих сортів та заявників льону олійного в Україні показує стабільність кількісних і якісних показників пропозиції сортів культури й відсутність позитивних зрушень. У Державному реєстрі сортів рослин, придатних до поширення в Україні, на 2015 рік внесено 15 сортів льону олійного від п'яти заявників проти 14 сортів від п'яти заявників у 2013 році. Незначні негативні зміни щодо скорочення кількості заявників і сортів відбулися у 2014 році, але за результатами 2015 року динаміка знову позитивна. Як бачимо, за останні три роки кількість заявників не зросла, а кількість сортів льону олійного збільшена на один сорт. На нинішній час основний асортимент пропозиції насіння льону олійного формують два українські заявники. На їхню частку припадає 13 сортів насіння льону олійного, або 87% від загальної кількості. Іноземні заявники не відіграють на ринку насіння льону олійного вагомої ролі.

Важливим для розуміння ефективності селекційних установ на ринку насіння є аналіз показника кількості сортів із розрахунку на одного заявника. Так, на нього в середньому припадало від 2,8 сорта у 2013-му до трьох – у 2015 році. На одного заявника українського походження припадало в серед-

ньому чотири сорти, на іноземного – один сорт. Як бачимо, рівень ефективності реєст-

рації нових сортів вітчизняними заявниками порівняно з іноземними є вищим (табл. 1).

1. Кількість сортів льону олійного та їх заявників у Державному реєстрі сортів рослин, придатних до поширення в Україні за 2013-2015 рр.

Країна	2013			2014			2015			Зміни, (+;-)		
	Заявники, од.	Сорти, шт.	На 1 заявника сортів, шт.	Заявники, од.	Сорти, шт.	На 1 заявника сортів, шт.	Заявники, од.	Сорти, шт.	На 1 заявника сортів, шт.	Заявники, од.	Сорти, шт.	На 1 заявника сортів, шт.
Україна	3	12	4	2	11	5,5	3	13	4,3	-	+1	+0,3
Німеччина	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-
Росія	1	1	1	-	-	-	1	1	1	-	-	-
Усього	5	14	2,8	3	12	4	5	15	3	-	+1	+0,2

Джерело: Державний реєстр сортів рослин, придатних до поширення в Україні на 2013-2015 рр.

Структура пропозиції на ринку насіння льону олійного, на відміну від ситуації на вітчизняному ринку насіння соняшнику й ріпаку, демонструє домінування частки вітчизняного насіння над часткою іноземного в загальній кількості внесених у Реєстр сортів. На теперішній час вітчизняні сорти станов-

лять 87%, іноземні – 13 проти 86% вітчизняних і 14 – іноземних у 2013 році (рис.). Отже, сформувалася чітка тенденція до монопольного становища вітчизняної селекції на ринку насіння льону олійного, а позиції іноземних селекційних компаній є невагомими за критерієм кількості сортів.



Структура пропозиції на ринку насіння льону олійного по роках, %

Джерело: Розраховано автором.

У сегменті вітчизняних заявників насіння льону олійного представлено провідними позиціями наукових установ Національної академії аграрних наук України. Найбільша кількість сортів льону олійного в реєстрі внесено й підтримується Інститутом олійних культур НААН (8 сортів). Це відомі, але вже досить застарілі, сорти: Айсберг, Південна ніч, Дебют (у реєстрі з 2001 р.), Орфей (у реєстрі з 2002 р.), Золотистий (у реєстрі з 2005 р.), Ківіка (у реєстрі з 2007 р.), Водограй (у реєстрі з 2009 р.), новий сорт Світлозір (у реєстрі з 2015 р.). Всі сорти рекомендовані для вирощування в Степу та Лісостепу України, крім Ківіки, і характеризуються олійним напрямом використання.

Конкуренцію Інституту олійних культур НААН становить ННЦ «Інститут землеробства» НААН (4 сорти). Відомі сорти льону олійного цієї установи: Евріка (у реєстрі з 2004 р.), Блакитно помаранчевий, Симпатик (у реєстрі з 2007 р.), Оригінал (у реєстрі з 2012 р.). Сорти рекомендовані для вирощування в усіх природно-кліматичних зонах України, що вигідно їх позиціонує на ринку насіння олійних культур. Напрямок використання – олійний. ТОВ «Науковий інститут селекції» в 2015 році вперше вніс до Держреєстру сорт льону олійного Версаль, ставши при цьому першим вітчизняним приватним оригіном льону олійного в Україні.

Іноземна селекція представлена сортом льону олійного Лірина (у реєстрі з 2002 р.) німецького оригінатора «Дойче Заатфеределунг АГ» та сортом льону олійного Надійний (у реєстрі з 2007 р.) російської ДНУ «Донська дослідна станція», що рекомендовані для вирощування в Степу й Лісостепу України з олійним напрямом використання. У 2016 році компанія «Лімагрейн Нідерланд Б.В.» внесла до Держреєстру сорт льону олійного Лібра. Зазначимо, що прихід на ринок насіння льону олійного настільки потужної селекційної компанії зі світовим ім'ям означає тільки одне – динамічну експансію власних сортів, поступове поглинання більшої частки вітчизняного ринку льону олійного, яке вже відбулося за останні 10 років на ринку насіння соняшнику та ріпаку.

Переважає більшість сортів льону олійного, що представлені в Реєстрі на поточний рік, перевищують рік реєстрації сім років (80% від загальної кількості). Співвідно-

шення нових і старих сортів становить 12:4. Конку rentної боротьби серед заявників на ринку насіння льону олійного також не спостерігається, поточний стан ринку насіння культури не динамічний.

Для сільгоспвиробників у виробництві важливий підбір сортів, адаптованих до умов вирощування, різних строків дозрівання, зі стабільною врожайністю та інших факторів, які знижують ризики при виробництві льону. Аналіз основних характеристик сортів льону олійного, що внесені до Держреєстру, показав, що за ознакою продуктивності, стійкості до осипання на рівні 8 балів сорти льону олійного від різних оригінаторів ідентичні, а різняться між собою за критерієм стійкості до посухи, проти вилягання й хвороб. Комплексом показників, що невеликою мірою перевищують загальний рівень показників у наведеному переліку, наділені сорти Евріка, Надійний та Симпатик (табл. 2).

2. Агрономічна характеристика сортів льону олійного

Назва сорту	Продуктивність	Стійкість проти (бали)			
		посухи	вилягання	осипання	хвороб
Айсберг	8	7	8	8	7
Блакитно-помаранчевий	8	7	8	8	9
Водограй	8	7	7	8	8
Дебют	8	7	8	8	7
Евріка	7	8	9	8	7-9
Золотистий	8	7	5	8	8
Ківіка	8	7	7	8	8
Лірина	7-9	7	8	8	7
Надійний	8	8	8	8	9
Орфей	8	7	8	8	7
Південна ніч	8	7	8	8	7
Симпатик	8	8	8	8	9
Славний	8	7	7	8	8

Джерело: Узагальнено автором на базі: «Каталог сортів рослин придатних для поширення в Україні». – Мінагрополітики, Держсортслужба. – Кам.-Под., 2012.

Офіційні дані на предмет характеристики сортів льону олійного, які одержані протягом трьох років державного сорто випробування, на практиці можуть відхилитися. Це пов'язано з якістю посівного матеріалу, дотриманням технології вирощування культури. Сорт – ефективний інструмент інтенсифікації сучасного сільськогосподарського виробництва. За рахунок сортозаміни й сортооновлення досягається збільшення врожаю до 30%. У сучасних умовах основними перепонами на шляху до включення у сіво-

зміну льону олійного є саме низька врожайність цієї культури. Підвищення врожайності й культури вирощування льону олійного в цілому – дуже важливе практичне питання, яке спроможне надати новий поштовх і стимули розвитку льонарства в Україні. Активне сортооновлення через заміну старих сортів льону олійного новими аналогами, які є сучаснішими й адаптованішими – правильний шлях до зростання виробничих показників льону олійного.

Висновки. Пропозиція насіння на вітчизняному ринку льону олійного в контексті кількості та асортименту сортів культури характеризується стабільністю параметрів ринку, домінуванням вітчизняних селекційних новацій над іноземними розробками, відсутністю конкуренції серед заявників сортів льону олійного. Спостерігається монопольне становище двох вітчизняних заявників насіння льону олійного, яке вони утримують протягом останніх років. Аналіз пропозиції насіння льону олійного за останні

три роки показав низьку активність заявників щодо оновлення сортів культури. Відсутність позитивної динаміки щодо сортів льону олійного доводить про незаінтересованість вітчизняних й іноземних селекційних компаній у розробці та продажу нових сортів льону олійного з параметрами, що наближені до запитів виробників товарного насіння. Україна має потужну генетичну базу, яку необхідно ширше використовувати науковцям у селекції й насінництві нових районуваних сортів льону олійного.

Список використаних джерел

1. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vet.gov.ua/sites/default/files/reestr%2014.04.2016.pdf>.
2. Костюшко І. Я змінила фармацевтичний рітейл на льонарство [Текст] / І. Костюшко // Агромаркет. Ділова аграрна газета – 2015. – № 4. – С. 18-19.
3. Кручинина А. Голубые перспективы [Текст] / А. Кручинина // Агроперспектива. – 2014. – № 4. – С. 22-25.
4. Маслак О. Привабливість льону олійного / О. Маслак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://ab.org.ua/popri-eksportniy-potentsial-ploshhi-pid-lonom-v-ukrayini-skorochuyutsya/#more-3910>].
5. Олійні культури в Україні: моногр.; за ред. Чехова А.В.. – К.: «Основа», 2007. – 416 с.
6. Пахайчук Н. Льон для розумних і лінивих [Текст] / Н. Пахайчук // Агрогроші. – 2013. – № 1 (14). – С. 40-43.
7. Писарева Я. Подняться на льне [Текст] / Я. Писарева // Агроперспектива. – 2014. – № 4. – С. 30-33.
8. Ринок льону олійного [Текст] / Агромаркет. Ділова аграрна газета. – 2015. – № 4 (73) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://www.agrotimes.net/journals/article/rinok-lonu-olijnogo>].
9. Сафонов Ю.М. Економічна ефективність вирощування і переробки льону олійного [Текст] / Ю.М. Сафонов // Агросвіт. – 2011. – № 3. – С. 24-26.
10. Слісарчук М. Новий давній знайомий – льон олійний / М. Слісарчук, І. Брагінець // Зерно. – 2011. – № 3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://www.zerno-ua.com/?p=5320>].
11. Чехова І. Функціонування ринку льону олійного в Україні / І.В. Чехова, С.А. Чехов // Вісн. аграр. науки. – 2016. – № 3. – С. 63-68.
12. Шкурко М.П. Відміна вивізного мита на насіння льону та рижю – стимул до їх вирощування / М.П. Шкурко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://syaivo.com/uploads/files/toll.pdf>].

Стаття надійшла до редакції 23.05.2016 р.

*

УДК 339.564.2

*Н.А. КАРАСЬОВА, кандидат економічних наук, докторант
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Вектори експортних потоків аграрного сектору України

Постановка проблеми. Виробничий процес в аграрному секторі окрім важливої соціальної функції забезпечує також стабільний приплив валюти в національну економіку, формує сировинну базу для розвитку переробної промисловості й визначає одну з

основних спеціалізацій на світовому ринку. В цілому частка агропромислового комплексу в структурі загального обсягу експорту України в 2014 році зросла до 27%, випередивши продукцію металургії (21,6), яка завжди була лідером зовнішньої торгівлі.

Незважаючи на позитивну динаміку, значний виробничий та експортний потенціал,

© Н.А. Карасьова. 2016